

Basme îl întâlnim *ncuñă*, *ancuñă* și *anguñă* vb. I cu înțelesul „a aprinde foc, a înjgheba foc din surcele etc.“ prin ajutorul căruia să se aprinză lemnele celelalte; fig. „a băga în seamă“: *Nu-lo-ancuñe* = nu-l bagă în seamă.

În afară de aceste sensuri, cuvântul mie îmi este cunoscut din graiul Aromânilor din Macedonia (Bitolia, Crușova, Perlepe etc.) și cu înțelesul de „a se înțepeni“, mai ales despre om, după ce cineva a dormit și nu se mai poate deșteptă: *Mi-ncuñai tu somnu, nu putui s-mi d șteptu* sau *Armașu ncuñat* rămăseiu înțepenit).

Papahagi, ocupându-se cu originea cuvântului, îl derivă din *con-unire*, ceea ce ar fi dat *cuñire și în nici un caz *cuñare. Cu înțelesul întrebuițat de către Aromânii din Macedonia, cuvântul se explică mai bine, dacă am pleca de la lat. [*in*] -*cunio*, -*are*, care corespunde dacor. *incuiare* cu înțelesul primitiv „a fixa ceva cu un cuiu, a înțepeni“, din care apoi a rezultat și înțelesul figurat „a înțepeni în somn“. Tot din această formă s'ar explica și înțelesurile „a înjgheba foc din surcele, a aprinde focul“ plecând de la ideea de a uni două lucruri, întocmai după cum latinescul *apprehendo*, -*ere* cu înțelesul de „ergreifen, ertassen“ a dat în limbile romanice pe de o parte forma cu înțelesul primitiv „erfassen“ (Meyer-Lübke REW. 554, iar pe de alta „anzünden“, așa cum s'a păstrat în limba română a *aprinde* și în dialectele italiene de nord *aprender*.

Th. Capidan.

V.

lat. **bubia** (glosă); rom. **îmbuibă**.

În *Arch. Lat. Lex.* X, 228 s'a ocupat Lindsay de forma *bubia* dintr'un manuscris (cod. Bodl. Auct. F IV 32) din care partea unde se găsește glosa (foaia 23 recto) e scrisă de mâna unui „Welsh“, în prima jumătate a sec. IX. Socotindu-l un cuvânt lat. nou, îi atribue sensul de „männliche Brust“ cu observația „vgl. engl. *bubby*“.

Cum a ajuns Lindsay la sensul acesta ipotetic? Pe pagina amintită a manuscrisului se vorbește „de mensur.s“ și — zice L. — „von verschiedenen Längenmassen *digitus, palma, cubitus, gressus* u. s. w. wird das Wort *cubitus* durch eine dem Texte gleichzeitige Glosse erklärt: *a bubia usque ad unguilas*“. „Einige Glossen dieser Seite sind keltisch, die meisten aber lateinisch.

und man sagt mir, dass es im Keltischen kein ähnliches Wort wie *bubia* giebt“. Pornind deci de la convingerea că acesta este cuvântul lat. cu sensul arătat, se întreabă dacă it. *bogia* „Kätzbläschen“ nu derivă din *bubia*. Dl Meyer-Lübke crede imposibilă foneticește această derivare (*REW.* 1352) și desigur că forma it. trebuie pusă în legătură cu unele cuvinte ce înseamnă „bășică“, umflătură mică etc. (cf. *bullă* etc.)

Dl O. Densusianu pornind de la sensul bănuït de Lindsay, a explicat pe rom. *îmbuibă* din *bubia* > *imbubiare, al cărui sens, de „übersättigen, sich satt essen“, „s'a putut desvoltă ușor din cel de *bubia*“. (*Arch. Lat. Lex.*, XII, 425). O mică legătură semantică este în adevăr între cele două cuvinte, puse alături de fr. „se gorger“ (*ibid.*), dacă ar fi existat în latină un „*bubia*“, deși, cum vom vedea mai departe, cuvântul rom. are o întrebuintare care-l depărtează cu totul de la un asemenea punct de plecare. De altfel dl Densusianu a renunțat la explicarea de mai sus, fiindcă în excelentul dicționar al elementelor lat. (*CDDE.*) aceasta nu se mai înregistrează. În schimb se află în *REW.* l. c., pornindu-se de la sensul „Brustwarze“ propus de redactorul revistei *Archiv. Lat. Lex.*, l. c., cu observația demnă de reținut: „Vielleicht wäre besser „Brustwarze“ zu übersetzen, da die Redensart „a bubia usque ad unguilas“, welche bei der Besprechung von Längenmassen vorkommt, einen bestimmten Punkt voraussetzt, von welchem aus gemessen wird“.

Greșala lui Lindsay a provenit din motivul că nu s'a gândit că punctul „a *bubia*“ de la care pornește glosatorul, trebuie să fie cel de unde se măsoară „cu cotul“, adică de la „cotul“ (colțul, îndoitura) propriu zis al mâinii. Țăranii români, cel puțin, socotesc un „cot“ bucata de stofă cât vine de la cotul mâinii (partea convexă, din afară, a îndoiturii brațului = fr. „coude“) până în vârful unghiilor, plus încă distanța de la vârful degetelor până la îndoitura mâinii.

Cotul (măsura de lungime) care la noi e de circa 65–66 cm nu pleacă de la piept, mamelă etc., ci din „cotul“ omului se întinde stofa spre măsurare și de aceea se și numește *cot* (plur. *coți*, iar plur. *coate* pentru părțile respective ale brațelor). În *Larousse*, *coudée* este „mesure des anciens, équivalent à la distance du coude au bout du doigt du milieu (évaluée à 50 cm.)“.

Deci a *bubia* nu poate să însemne decât „de la cot“, „de la partea convexă a cotului“, de unde se începe măsurătoarea.

Noi nu cunoaştem manuscrisul de care e vorba, dar reiese acum clar că a. el *bubia* nu poate fi decât un cuvânt care precizează punctul cotului (acesta înseamnă şi lungimea antebraţului, cu care se măsoară)¹, de unde se pleacă cu stofta. Partea aceasta se poate exprima în latineşte prin adjectivele *convexus*, *incurvus*, *inflexus*, etc., dar şi prin **gibbus**² adj. (= gebogen, gekrümmt, gewölbt, konvex, *Georges*, ad. v.) sau prin subst. *gibba*; limbile romanice pretind şi *gubbus (cf. it. *gobbo* etc., *REW.* 3755).

Dacă am admite că se pleacă de la unăr, ca o variantă de măsurare cu cotul măsură, găsim şi pentru acest punct aplicarea lui *gibbus*³, iar dacă am presupune că şi de la piept în spre degete se măsură cu cotul, încă n'ar fi prea departe denumirea de mai sus (fr. *gibba* „tumor dorsi aut pectoris”, şi într'o expresie de măsurare: *a cauda usque ad gibbum eius...*, Forcellini, ad. v.).

Din aceste consideraţiuni cred că *bubia* nu poate fi decât *gibba* (cubiti), *gubba (**gub/b]ia* = (pars) **gub/b]ea*?) neînţeles şi transcris greşit de scriitorul „Welhs”, ori poate confundat cu un cuvânt asemănător din limba lui, sau cetit greşit de cei ce l-au emendat.

N'avem deci nevoie să presupunem sau să construim un cuvânt latin nou „*bubia*”, pe care dicţionarele, pe drept cuvânt, nici nu-l înregistrează.

Neexistând în latină „*bubia*”, derivatul *imbubiare cade de la sine.

*

Rom. *îmbuibă* are unele sensuri cari ne fac să-i căutăm în altă direcţie originea.

În Ardeat l-am întâlnit des cu următoarele accepţiuni: 1. „Se îmbuibă în mâncări”; „Când bea mult [cineva]: s'a îmbuibat cu băutură — nu-i nimic că are de unde”; „buimăcit de cap”. 2. „Când e indestulit, se răsfată n toate = îmbuibat”; „când e încrezut în ceva, când e frumoasă [o fată] şi toţi o răsfată: lăsaţi-o că prea se îmbuibă” (cf. fr. *imbu* „rempli, pénétré”, „imbu de préjugés”). 3. „Când cineva plânge mult: ochii îmbui-

¹ Cf. în *Thesaurus*, la *cubitum*, -us: (mensura) cui brachii inferioris longitudo est. (Vitr.); sau: unus cubitus est, qui naturaliter a cubito ad digitorum usque summitatem pertendit etc

² Cf. *Thes.*, la *cavus*: iecur intrinsecus cavum, extrinsecus gibbum.

³ *Umerus gibbus in interiorem...* (o. c., la *concavus*).

bați de lacrimi“. 4. „Îl îmbuibă somnul“ (se îmbuibă de somn); „ochii îmbuibăți“ (= împăienjeniți, oboșiți de fum, oboseală și nesomn) ¹.

Un sens de „îmbuibare cu lichid“ găsim la I. Ionescu (*Ec. Mehed.*, 325): „irigațiunea se face în trei feluri, sau prin subversiune, sau prin curgere continuă, sau prin îmbuibare“ (cf. „îmbibare“, „infiltrare“, despre lichide) ².

Cuvântul acesta este răspândit în tot domeniul daco-român și e cunoscut mai ales cu sensurile „a umplea, îndopă pe cineva cu ceva“ (în special cu mâncare și băutură). La Dosoșteiu este și derivatul *îmbuibăcioase* (mese) „üppig“ ³.

Ca aproape toți termenii privitori la ideea de „a mânca“ (cf. *îmbucă, îmfulică, înghiți*, arom. *ntric, ospătă, prânzi, sătura* etc.), și acesta trebuie să fie foarte vechiu, fiindcă se referă la o necesitate zilnică a omului. Să știe de altfel că termenii privitori la viața intimă a poporului sânt cei mai conservativi, fiindcă se întrebuințează foarte des.

Fonetismul lui „îmbuibă“ ⁴ vorbește și el pentru originea sa latină (cf. *cuib* < *cubium*, megl. *nubari* < (in) *obiare*).

Noi credem că trebuie pus în legătură cu un verb care în adevăr cuprinde ideea din definițiile citate:

Lat. *imbuo* „împręgner“, „îmbiber“ are sensul de bază al lui *îmbuibă* și a lăsat urme în limbile romanice. Astfel it. *imbuto*, prov., cat. *embut*, span. *embudo* etc. din *imbūtum „Trichter“ (< *imbuere*, *REW* 4286), în care se vede ideea de „a imbibă, a face să soarbă, a umplea“ etc. Formal, *îmbuibă* se explică dintr'un *imbuviare pentru care presupunem că a putut exista un derivat, obișnuit la asemenea verbe, *imbuvies sau *imbuvia (cf. *pluvius, pluvia, impluvium, imluyvatus* < *pluo; ex-*

¹ După informații luate din vestul și Câmpia Ardealului. Cu nuanța de sens de la no. 2 se întâlnește și în părțile Banatului (com. de, d. R. Vuia) și Năsăudului, cum îmi spune d. N. Drăganu.

² A se compara, în legătură cu acest sens, versul lui Ienăchiță Văcărescu *Nenumărate rele în suflet se îmbuibează*.

³ Tikin, *Dict.* «Jdm. den Bauch mit etwas füllen, ihn vollstopfen». Vezi și exemplul cu sens mai abstract: «îmbuibat cu neologisme». *Damé Dict.* dă sensurile «gaver, bourrer, gorger» și chiar „a se îmbuibă cu bani“ (N. Costin etc.) iar *Lex. Bud.* «ingurgito cibo, potu, aut aliarum rerum abundantia obruo».

⁴ Cihac (*D'cf. D'Étym. Dacorom.*, p. 21) dând sensurile «gorger», «souler», «empifrer» și «se gorger» apropie cuvântul rom. de v. -slav *ѢМБИТИ* „*tympanum percutere*“, aceea ce, evident, nu poate fi luat în serios, precum nu e posibilă nici derivarea din *imbihere* (cf. și *Arch. Lat. Lex.* XII, 1 c).

viae < *exuo*; *reduvia* < *reduo* etc.). Derivate identice, în romanică, avem din *luo* > *illuvis* > *illuvia > piac. *lūb'a* (REW 4273) din *collūvies*, mil. *korobia*, pav. *kolobia* etc. (REW 2045) ș. a.

În ce privește sensul, a putut să se zică la început mai mult „a (se) îmbuibă de băutură“ d. ex. despre un lucru (lână etc.) îmbibat cu un lichid, și apoi „de mâncare“, invers de cum s'a întâmplat cu fr. *soûl* „betrunken“ < lat. *sattullus* „satt“, care s'a zis la început mai mult despre mâncare.

Interesantă, pentru istoria sensului din „îmbuibă“, este mai ales expresia ce am întâlnit-o în Ardeal (Turda) (a aveă, a fi cu) *ochii îmbuibăți de lacrimi*, care apropie cuvântul rom. de *imbuerē*¹ și se poate zice, cu alte cuvinte „ochi plini, îmbibați de lacrimi“ (cf. rom. „plin de apă, sânge“ etc.)

Dacă verbul lat. are ceva comun cu gr. βῶω, ἐμβῶω „bourrer, boucher“, foarte apropiat ca sens de cele rom. și lat., atunci explicarea dată de noi se întărește și mai mult. La Walde nu vedem nimic sigur în ce privește originea lui *imbuo*, încât o legătură a acestuia, fie și secundară, cu formele gr. nu e imposibilă.

Un derivat *imbuivius, *a*, *um*, etc. obicinuit la verbe în *-uo*, cum am văzut, cred că se poate recunoaște în unele din formele pe cari REW 1181 le derivă din baza *bob* (Lallwort): it. *bobbia* „Brei“, mil. comask. *bohò*, *bubù* „Getränk“, emil. *boba* „dicke Suppe“, neap. *bobba* „Mischmasch“ etc. iar pentru milan. *boba* „Übertluss“ se pune un semn de întrebare. Un *imbuvia poate explica în sens pe milan. *boba*, iar pentru partea formală să se compare *colluvies* > mil. *korobia* etc. (v. mai sus) REW 2054. Căderea lui *-i, a* trebuie văzută după trecerea lui *i* în silaba precedentă (*boiba), ca în regiunea venetă de ex.² (cf. venet. *cheba*³ < *cav. a*). În venet. *bobz*⁴ „marcia, minestra poco buona“, se cuprinde ideea de lichid, fie că e vorba de zeamă (mâncare), sau de o rană (cf. sensul it. „marcia“). La *boba* (venet., Meyer-Lübke REW. l. c.) vede un amestec cu fr. „boubon“. În venez.

¹ Cf. (*imbuerē*) *lanam liquoribus, phialam nectare* (= mit Wein anfüllen), *vestem sanguine* etc. (Georges, ad. v.). De aici ușor se trece la alte sensuri ale lui *imbuerē*, de „tacher, pénétrer, remplir (l'esprit)“ ca în *studia quibus se imbuerat* (Cic.) etc.

² Dt G. D. Serra îmi comunică forma canaveză (Barbania) *boebi*, „abbeveratoio“ (truogolo) < *imbuviu - prin faza *boibi (?).

³ *Dizionario Veneziano-Italiano* (Prof. Giuseppe Piccio), Venezia, 1916, ad. v.

⁴ *Ibid.*, p. 31.

există însă și *buba* „ubbriacatura, sbornia“ și *bubana* „pasta sfogliata con ripieno di frutta cotte, candite e mostarda“; și fig. „abbondanza“¹, în care se vede ideea de „umplură“, de care am vorbit. Formal, *buba* s'a putut desvoltă din *im'buvia, ca *sheba* < *cavea*.

Trebue urmărită însă mai de aproape toată familia acestor termeni, avându-se în vedere întinderea lor și relațiunile dintre diverse forme dialectale italiene², pe cari noi nu le putem avea la îndemână. Ori cum, atmosfera semantică a lor este comună cu a rom. „îmbuibă“, încât studierea lor în una și aceeași grupare e foarte firească.

fel.

Dict. Acad. îi dă sensurile; sorte, espèce, genre; nation, peuple; habitude (p. 91 sqq.).

Cuvântul e socotit ca venit din ung. *-fële*, care se găsește numai ca element de compoziție, în expresii ca *sokfële*, *mindenfële* etc. (= de multe feluri, de toate felurile, de tot felul etc). În românește a devenit, cum spune o. c., mai târziu cuvânt independent, desfăcându-se din locuțiunile de felul celor amintite.

Este neîndoios că elementul ung. s'a amestecat în rom. *fel*, însă după părerea noastră, numai secundar.

Ung. *-fële* ar fi ajuns probabil la o formă rom. **fil(e)*, precum din ung. *bër* > rom. *bir*. Dacă mai observăm și fonetismul vechiu al cuvântului, din texte aparținătoare sec. XVI-XVIII, și chiar din sec. XIX, vedem că se pronunță în tot domeniul dacorom. *fealiu*, *-uri*, *feliu*, *-uri*, iar în Moldova se mai păstrează și azi forma *feliu*. Chiar derivatele *feliuri*, *feliurime*, *feliurit*³ prezintă aceeași particularitate fonetică, ceea ce depărtează cuvântul rom. de cel unguresc.

Sensul de „nation, peuple“ (cf. o. c., punct 2°, p. 92), atestat des în texte vechi⁴ face și el să ne gândim că în istoria

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ Ibid. p. 3; pentru care cf. milan. *hoba* „Überfluss“, *REW.* I. c.

² Asifel nu văd în *REW.* I. c., între celelalte forme it. pe romagn. *hoba* „mescuglio di più cose a foggia d'unguento“ (A. Mattioli, *Voc. Romagn.-It.*, Imola, 1879, ad. v.)

³ O. c. p. 95.

⁴ A se vedea acest sens (de cinci ori!) în *Biblia* 1688 numai la p. 207; 2, între altele, în fraza: *Și venea el strein de fealiu [Filistinii] ... și să înstăpînd înaintea lui Izrael.* Aici are sensul de «neam, nație».

acestui cuvânt a fost amestecat un alt element care înseamnă „neam, nație“. Cuvântul poate fi ¹ alb. *fjal'e* „Wort, Rede“, cu derivatele *fol'me* „Redeweise“ ș. a., pe care G. Meyer, *Alb. Wb.* p. 106, îl derivă din lat. *fabella*.

Știm însă că în limba veche rom. *limbă (limbi)* avea și sensul de „neam(uri), ginți“ etc. (cf. și it. *favela*), ceea ce este firesc, iar trecerea de sens de la „limbă“ la „neam“ se întâlnește, cum se știe, și la alte popoare ².

În ce privește partea formală, s'ar explica din alb. *fjal'e* și *-ea* și *-liu* în rom. *fealiu* (devenit mai în urmă *feliu*); am avea aceeași dezvoltare a lui *l'* albanez relat prin *l'*, ca în elementele alb. trecute în aromână (arom. *fleamă* < alb. *fl'ame*, arom. *pleagă* < alb. *pl'age*, cf. pag. 493 din acest volum), etc.

Cuvântul v.-rom. *fealiu* „neam“, tie că e alb., ori nu ³, s'a întâlnit apoi, la noi, cu cuvântul de origine ungurească *fél* în expresii ca *ce fel* (= mișele), *de multe feluri* (= sokféle) etc., influențându-se reciproc în formă și înțeles.

păsăre, păsoniu.

(Termini rom. dispăruți, privitori la „locuință“).

În Psaltirea Scheiană ⁴ se întâlnește cuvântul *păsaré*, care traducea pe slav. *варн* „turris, domus regia“, în a lui Coresi *pasâré* și în Ps. Hurmuzaki *păsoniu* (*păso Țulū*) cu același sens, iar în a lui Dosofteiu, pentru același cuvânt, găsim, în același pasagiu, *casă* ⁵.

Forma *pasâré* trebuie să fie o greșală pentru *păsaré*, fiindcă în Ps. slavo-română (ediția de la Brașov) e tipărită corect *păsaré* ⁶.

Di Candrea urmărește pasagiile corespunzătoare din textul slavon (*оръ варни слоновыхъ*), latin (*a domibus eburneis*) și

¹ După cum îmi comunică dl Th. Capidan.

² Cf. Tikiin, Dicț., ad. v., sensul de „neam“, „popor“ și paralelismul cu alte limbi.

³ Direct de la lat. *fabella*, derivarea lui *fealiu* prezintă unele greutăți. În rom. ar fi ajuns la **făed*, plur. **făele* > **fele*, > **fele* de unde se putea și un sing. **feală* (cf. *zalo* și *ză*; apoi *mială* < *miă* < *agnella* CDDE, ad. v.), ceea ce nu poate fi decât o supoziție. Ca sens trecerea ar fi cea amintită de: limbă (streină), neam (strein); strein de fealiu = strein de limbă de neam.

⁴ I. A. Candrea, *Ps. Sch.* comparată cu celelalte ps. din sec. XVI și XVII, București, 1 16, II, p. 87 (cf. și glosar).

⁵ Id., ibid.

⁶ Vezi forma corectă și la I. A. Candrea, op. cit., p. LVIII.

cel grec ἀπό βαρέων ἐλεφαντίνων), în cari cuvintele ce traduc pe cele românești au sens comun („grand édifice, tour, palais = gr. βάρης; slav. варн „turn“, „palat“; lat. „domus“)¹. Cuvântul slav este de altfel împrumut grec (Miklosich, *Etym. Wb.*, ad. v.). Sensul este destul de clar prin urmare și pentru cuvintele românești.

DI C. (l. c.) crede totuși că nici unul din sensurile slav.-gr. nu explică formele românești, fiindcă n'a putut întrezări originea lor. De aceea recurge la ipoteza că traducătorul Psaltirii în românește ar fi întrebuițat un text slavon, tradus din grecește, în care cuvântul grec βάρης ar fi fost confundat cu βάρος „peasanteur, poids“ și l-ar fi redat prin ТАРОТА, ТАРОСТЬ, sau ТАЖЕТА, „care la rândul s'a tradus prin *păsare* (de la vb. a *păsa* = *pensare*)“. Și presupune același lucru și pentru *păsoniu* din Ps. Hurmuzaki, care nu poate fi, ca concluzie a primei ipoteze, decât tot un derivat din *păsare*.

Dar e nevoie să se presupuie existența unor texte slave, despre cari n'avem nici un indiciu, cu greșeli de traduceri, cari nu se pot dovedi prin nimic, numai fiindcă un cuvânt pare obscur?

Mai întâiu e greu de închipuit ca *păsare*, atestat în trei texte, cum am văzut, alături de o a doua formă *păsoniu* (derivat), atestat într'un al patrulea text, să fie o greșală de traducere repetată servil în toate psaltirile din sec. XVI. Traducătorul Ps. Hurmuzaki dă chiar un derivat, deși ar fi fost mai natural să dea alt cuvânt, dacă nu-l știa pe *păsare* sau pe *păsoniu*, evident din aceeași familie și de aceeași origine, fiindcă redă același sens ciar, precis, pe care îl au termenii corespunzători slavo-grecești.

Faptul că Dosofteiu întrebuițează cuvântul »casă« pentru aceeași noțiune înseamnă că probabil *păsare-păsoniu* nu mai erau cunoscute în sec. XVII, sau nu-i știa el.

Pornind deci de la faptul că au existat aceste cuvinte în rom. — și nu vedem nici un motiv contrar — să trecem la lămurirea originii lor.

În chip firesc trebuiesc puse în sfera termenilor romanici, privitori la așezări și locuințe omenești, întrucât în limbile vecine nici dl Candrea n'a găsit nimic corespunzător cuvântului românesc.

În afară de terminii păstrați direct din latină, sânt în romanică inovațiuni cu sensul de „casă“, „locuință omenească“, născute din verbe care cuprindeau ideea de „a rămâneă, a face o haltă, un popas“ etc. Adăpostul, coliba, etc. construite pentru asemenea popasuri, mai ales de-alungul drumurilor, au ajuns să însemne cu timpul, „casă“ („locuință“ omenească mai mare ori mai mică, pompoasă ori mai sărăcăcioasă etc. după evoluția firească, pe regiuni, a clădirilor). Astfel sânt derivatele romanice din lat. *manere*: 1. fr. *manoir*, prov. *maner* „Herrensitz“, „Burg“, care nu e altceva decât infinitivul însuși, fapt de reținut pentru înțelegerea rom. *păsare*. Din aceeași bază sânt v.-fr. *maine* „Wohnung“ morv. *mañ* „verfallenes Haus“.

Mansio-onem este derivatul din *mansus* (< *manere*) care are o extensiune foarte mare în apusul romanic: fr. *maison* „Haus“, prov. *mazo* id., span. *meson* „Wirthaus“ etc. În afară de sensul de „casă“, în diverse dialecte servește și ca termen pentru diverse construcții de animale (v. *REW* 5296, 5311 și comp. și *mansum*, rom. *mas*, „Ruhestätte“ 5322, *mansura* „Wohnstätte“ 5323 ibid., ale căror corespondente romanice nu le mai cităm, cari au sensul general de „adăpost, locuință“).

Același fel de inovațiuni semantice din care, cum vom vedea, face parte și rom. *păsare*, se văd la verbul lat. *pausare*, „ruhen“: catal., span. *posada*, port. *pousada* «Wirtshaus», „Wohnung“ etc. (*REW* 6308).

Inovațiunea se întâlnește și mai aproape de noi — o dovadă că a fost întinsă odinioară peste tot domeniul romanic. În siciliană există verbul *pusari*, nel senso di alloggiare: „*pusari* alibrigari“. Tot acolo s'a născut și *pusata* (derivat) cu sensul de „fundacu, taberna meritoria, hospitium“ (v. acestea în Giacomo de Gregorio, *Studi G.ottologici Italiani*, vol. VII, Torino 1920, p. 271, unde se adaugă că „il verbo è usato tuttoggi comunemente; il sostantivo, che ne è un deverbale, non si ode più“ — ceea ce s'a întâmplat și în dacorom.).

Mai începe acum îndoială că rom. *păsare* este lat. *pausare* care a însemnat (ca și *manere* > fr. *manoir*) „oprire, haltă“, apoi „adăpost, casă de mas“ și în urmă a putut să ajungă și la sensul de „casă mai mare“ și prin extensiune chiar „palat“ (f. ca sens „reședința regelui“), cum se vede în textele rom. din sec. XVI? Motivul pentru care la noi a dispărut cuvântul,

nu e greu de văzut în concurența ce i-a făcut-o omonimul (*a*)*păsă*, *-ăre*, (lat. *pensare*). Intre cei doi termeni cari se confundau din cauza fonetismului, a învins bine înțeles cel care aveă o întrebuintare mai vie, de toate zilele chiar, a (*a.păsă* -*ăre*, care trăește și azi.

Derivatul rom. *păsonțu*, cu același sens, arată nu numai că cuvântul a existat, dar că a avut și oarecare vitalitate, fiindcă mai ales în acest caz se nasc derivatele ¹.

În ce privește partea formală avem un exemplu mai mult de trecerea lui *-au-* aton la *a*, prin dispariția lui *u* aton. A fost deci desvoltarea: *pa(u)sare* > *păsare*; *pa(u)sonlu* > *păsoniu* (v. și **baugare* > *băgă* etc. în studiul meu despre *Elem. v. germ. în orientul romanic*, din acest volum, p. 375). O urmă din *pausare* > *păsare* (< *pausa*, *pausum*) cu sensul de „haltă“, „mansio (mansum)“ cred că este în *popas*, care înseamnă același lucru. Tiktin, (*Dicf.*) dă: *popas,-uri* „Halt, Rast, Station“, *a face popas* „rasten“. etc., cu exemple și din texte vechi. Foarte instructiv e sensul de „oprire“ ce se face pe drumul până la mormânt: *la mormânt se fac șapte popasuri* (Frâncu-Candrea), pentru care să se compare sensul lat. *pausa*, privitor la stațiunile făcute în unele procesiuni religioase: *omnes pausas explere* «alle Stationen mitmachen» (Georges, ad. v., unde se înregistrează și forma din inscripții *pausum*). Verbul este a *popăsi* și *poposi* (Tiktin, l. c.)

V.-slav *popasŭ*, de unde-l derivă Tiktin pe rom. *popas* înseamnă „pășune“ (Miklosich. *Wb.*, *popasŭ* „pascuum“, klruss. *popas* «pastus», verbul *popasti* „depascere“). De la „pășune“, „mâncare“ până la „haltă, stațiune“ este o prea mare distanță.

De aceea credem că și *popas* cuprinde în partea a doua *-pas* pe *păsare* (deși prefixul slav *po*, îl găsim în ex. ca *ponegri* > *po* + *negri* etc.). Cuvântul rom. n'are nicăieri la noi sensul de „pășune“, „mâncare“. Legătura s'a putut face însă prin faptul că la anumite „popasuri“ „măsurii“, „opriri“ din zi se dă de mâncare vitelor, și mănâncă și oamenii ce se opresc acolo. Important este că în nici o limbă slavă modernă nu există v.-slav. *popasŭ* (cf. Miklosich *E.ym. Wb.*, la *pasti*, p. 232).

¹ *Păsoniu* presupune din cauza genului mai curând o bază *pausum* (atestat, cf. dicț. lat.) decât fem. *păsare*. În limbile române (REW, l. c) sânt și masc. și fem: it. *posa*, sp. *posa* și *poso*, prov. *paus* iar în rom. *paos* în (Basarabia am întâlnit *apaos* „vinul ce se aruncă peste morți, în groapă“)

Dar chiar dacă n'am admite formal influența lui *păsare*, *popas*, („oprire, odihnă“), este totuși o creație nouă din punct de vedere semantic. Procedând în felul de a cerceta asemenea cuvinte, după metoda cunoscută a dlui Gilliéron, trebuie să vedem în rom. *popas*, *poposi* (= „a te opri pentru odihnă“, ca și lat. *pausare*) amestecul formei slave cu rom. *păsare* și prin urmare o etimologie nouă.

*

Tot de la ideea de „oprire, haltă“ etc., care stă la baza inovațiilor romanice amintite aici, trebuie pornit mai firesc și pentru explicarea rom. *sat*. Într'o conferință, în care vorbiam despre «*Sat și așezări omeneste la popoarele romanice*», arătam că și „*sat*“ a trebuit să însemne la început „așezare“ (ca *mansio* etc.) ideie care duce la un *fixatu-*. Asupra acestei chestiuni, de o importanță deosebită pentru noi, vom reveni cu altă ocazie.

Peste în expresia „mi-e peste cap“.

În studierea materialului lingvistic latin conservat în limbile romanice nu s'a dat destulă atenție expresiilor cari cuprind sensuri speciale de cuvinte, sau funcțiilor sintactice ale unor particule (adverbe, prepoziții etc.).

O astfel de expresie este cea de care ne ocupăm aici și este întrebuințată în legătură cu ideea de „a avea mult de lucru“, (mi-e peste cap cât am de lucru pentru astăzi); „a avea din destul“ (cât mi-a dat, suptînțelegându-se „bani“, „de lucru“, „preț pe un lucru“) etc. Acestea sânt expresii curente cari vin în mintea oricărui Român¹ și corespund fr. „j'en ai par-dessus la tête“.

Expresia aceasta există și în latină. În L. Aurelius Augustinus (cf. *Archiv. lat. Lex.*, IX, 157) se găsește pasagiul: *dicimus super caput esse aliquid, cuius maximam curam gerimus*. Când zicem de ex. în românește „mi-e peste cap un copil“ (ori altceva, un lucru chiar) înțelegem că „e prea destul un copil, e destul cutare lucru, muncă“ etc., pentru câtă sforțare, grijă trebuie să punem pentru acestea.

¹ Dl N. Drăganu mă asigură că și în nordul Ardealului e curentă expresia „am peste cap“. În arom. se zice „am di prima'n sus“ (= prea mai însus), cum îmi spune dl Th. Capidan. — Aceiași ideie este în: „toate câte vă spun preste cap le-am petrecut“ (Tichindeal, 464).

rânză.

A fost considerat ca fiind. corespondentul alb. *rendes* „Lab“ (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 365). Înțelesul este comun cu cel albanez, fiindcă înseamnă „stomac“ (de animale, pasări, om)¹ și fiindcă stomacul mieilor și vițelilor servește și ca chiag, cuvântul a putut însemna de la început, ca și astăzi, și stomac și chiag. Din forma alb. însă nu se poate ajunge la *rânză*, ci cel mult la **rânsă*, dacă admitem forma intermediară **rândășă* propusă de d-l Densusianu (H. d. I. r., p. 356).

Pentru a explica pe dacorom. *rânză* (dial. mold. *rândză*), trebuie să admitem la forma de bază sufixul alb. *-ze*, care adăos la baza *rrâ-ni*, „Labmagen“, „Lab“ (G. Weigand, *Alb. Deutsch. Wb.*, Leipzig, 1914, p. 74), explică fără dificultate pe dacorom. *rânză*².

a (se) răzimă.

E general românesc și înseamnă astăzi „a (se) sprijini“, „(s')appuyer“³.

Pentru pătrunderea istoriei acestui cuvânt e necesar să vedem că actul „răzimării“ nu este altceva decât plecarea corpului omenesc, sau a părților lui pe un suport (masă, baston, scaun etc.). Când zicem „stau, mă răzim în băț“, „păstorul se răzimă în măciucă“ (= stă cu corpul plecat și ținând măciuca în mâni, sprijinește pieptul pe ea), „răzim capul (coatele) pe masă, pe-o carte“ etc., toate acestea indică îndoirea, plecarea corpului sau a unei părți a corpului. Și tot așa, când răzimăm un obiect (o scară, un lemn de perete etc.) de altul, nu-l lăsăm drept, ci îl aplecăm să se sprijinească de celalalt și să nu cadă.

De aceea apoi derivatele *răzim* (postverbal) „răzimătoare“ înseamnă „suport“, fiindcă pe acesta se pleacă corpul, ori un obiect, pentru ca să nu cadă, iar verbul rom. are sensul franc. „(s')appuyer“.

Urmărind întrebuițările formei noastre în trecut, ne apropiem de sensul lui primitiv. Astfel în versurile:

¹ Cf. Tiktin, *Dicț.* ad. v., la care trebuie adăugat și sensul de „chiag“, existent și el în rom.

² Despre forma arom. *arândză*, v. studiul d-lui Th. Capidan, *Raporturi Albano-rom*, din această revistă, p. 444.

³ V. Tiktin, *Dicț.*: „auf etwas stützen“, „an etw. lehnen“, cu variantele: *rezămă*, *rezemă*, prez. *reăzem*, *-ăm* (Muntenia); *răză-* (*rădză-*) *răzmă*, prez. *răzăm*, *răzm*. Derivate: *răzem*, *răzim*, *răzimătoare*, „Lehne“, *răzimătură* „Stütze“.

Băduleasa ce-mi făcea?..

În pivniță că intră,

Iar acolo ce vedeă?

Pe Neculcea mi-l găsea

În pivnița mititică,

Țiind cada la o bute....

Și de dânsa răzimat,

Răzimat cam oplecat. (G. D. Teodorescu, P. P., p. 543)

Ex. din Dosofteiu (Viațele Stinților, p. 3/2): ... *iară dormirea ă eră ședzând rădzămat, cu pieptul pre genunchi* arată clar ideea de „plecat”. În psaltirile din s. XVI *rădzimă* traduce verbe slave ca „ΟΥΚΛΟΝΗΤΑ” (= „a se duplecă, a se plecă”), iar *rădzimare* „aplecare” „ΒΥΣΚΛΟΝΗ-ΗΝΗ-Ε”. În special fraza „ochii săi puseră plecați în pământ” (Ps. Sch.), are corespondent pentru ideea „plecați”, pe *a-i rădzimă* (din Hurmuzaki)¹, care aduce aminte de lat. *cliniare (< *clino*) „die Augen senken”, de unde fr. *cligner* etc. (REW, ad. v.). Observând sensurile lui *plecă*, *aplecă*, *duplecă*, în rom. ca și în romanică, dăm de întrebuițări ale acestora, identice cu cele ce le-a avut *răzimă*². Același fenomen se vede la gr. κλίω (lat. *clino*) „neige, lehne an” (Walde, s. *clino*), „faire pencher, s'appuyer” (comp. ἐν δορὶ κεκλιμένος „appuyé sur la lance” etc.)

Ajunși aici ușor putem zări sensul primitiv de la care trebuie să pornim pentru *răzimă*, adică cel de „a se îndoi, plecă” și fiindcă „plecarea” este și „îndoirea de la mijloc” a corpului (ori a brațului, gâtului etc.) baza lat. *mēdū-* se impune de la sine.

Avem de a face deci cu un *remediare (*re* + *medius*), născut după *dimidiare* (comp. *jumătate* < *dimidietas*, -*atem*), cu sensul de „a îndoi de mijloc, a plecă corpul” etc. (cf. *medio*, -*are*), sens care se vede de ex. în fraza, *in mensam dimidiati, dum appetunt* (Plaut.) „mit dem halben Leibe, mit dem Oberkörper, hingengeigt (zur Speise)”,³ și care poate fi tradus cu rom. „plecați, răzimați”.

*Remediare (ori *remidiare, refăcut după *dimidiare*) a devenit *remedză — în limba veche rom. are *dz* — și prin metateză

¹ V. I. A. Candrea, *Ps. Scheiană*, cit. (glosar).

² *Tikim Dicț*: *Fiul omului n'are unde să-și plece capul*. Bibl. 1688. *Capul îi statea aplecat spre piept* etc. (cf. it. *piegare* < *plicare* și *chinare* < *clinare* s. 21)

redzemă, iar la indic. *reádzim*, *rázim*, ca în *dărmă* (*dărâmă* < *deramare*), *sfărmă* (< (s)fărâmare) și în istrorom. *râmaru* = (*â* accentuat) dacorom. *rămân*, (după comunicarea d-lui S. Pușcariu). Schimbarea de accent și a lui *re-* > *ră-* s'a întâmplat deci la indicativ, prin influența verbelor în *re-*¹ (comp. și *ârșiță* < **arsītia*, (*a*)*cóper* < (*ac*)-*copério*).

Metateza (comp. *rugumare* < *rumegăre*) a trebuit să se întâmple foarte de vreme, înainte de despărțirea limbii rom. în dialecte, fiindcă există și în arom. *arádzim*, *-uri* „poala unui deal, munte“². Sensul formei arom. se explică ușor, dacă ne gândim la fr. *penle*, it. *pendita*, corsic. *penta* etc. „Abhang“, toate din *pendere*. Arom. *arádzim* nu este altceva, ca sens, decât „pantă“, adică partea plecată a dealului și a muntelui.

Probabil că metateza, fiind așa de veche, a fost înlesnită și de *semis*, *semus* și mai ales de *semi-* din numeroasele verbe compuse, cari cuprind aceeași idee ca *dimidius* etc., mai ales că cele dintâiu au lăsat urme în celelalte limbi romanice³ (cf. *REW* 7811, 7812).

P. S. Asupra acestui cuvânt am vorbit în ședința din 27 Martie 1922 (v. lista comunicărilor la sfârșitul acestui Buletin). În *Archiva* din Iași, *Octombrie*, 1922, p. 532 se încearcă explicarea lui *rázimă* din **remediare* de la *medius* „mijlociu“, dar explicarea semantică dată acolo arată că nu s'a înțeles deloc dezvoltarea sensului acestui cuvânt (se pornește de la „a pune alături, a alătură“, comparându-se cu *megiaș* „vecin, alăturat“, „rudă cu lat. *mēdius*“).

tot (-pe...)

O expresie cunoscută este în rom. (a merge, a înainta etc.) „*tot pe vale*, pe drum“, adică (a merge) „mereu pe drum“, cu nuanța, uneori, de (a merge) „pe același drum“. De ex. când îndrepti sau arăți cuiva calea îi zici: „s'o iai tot prin pădure“, „s'apuci tot pe valea asta, până dai într'o pădure“ etc., ceea ce înseamnă „să fii continuu același drum, ca să ajungi la cutare loc“ etc.

¹ Comp. și *rabd* - *răbdare* < lat. *rigidare* (Dacoromania, I, p. 222 sqq).

² După comunicarea dlui Th. Capidan.

³ În ce privește celelalte derivate rom. din *medius*, v. *CDDE* 1105 la *miez*, *primez* 1113 și *împremiedză* «diviser en deux» etc. (< *permedium*)

Intr'un cântec popular, auzit de la un soldat din Râmnicul Sărat, tot e întrebuințat, de mai multe ori, în chipul arătat mai sus :

Tot pe drum, pe drum, pe drum
 Și la puica nici de cum,
 Tot pe drum, pe drum de piatră
 Și la puica nici odată etc.

Cu acest sens dicționarele latine nu-l înregistrează pe lat. *totum* (adverb). Îl găsim însă în *Peregrinatio Silviae* XV, 2: *Statim ergo cepimus ire cum eo pedibus totum per vallem amenissimam, donec perveniremus usque ad hortum...*; iar în cap XXXI, 2: *Et statim levat se episcopus et omnis populus, porro inde de summo monte Oliveti totum pedibus itur* (cf. rom. „a merge tot pe jos, pe picioare“); XXXI, 3 ... *per totam civitatem totum pedibus omnes...* (e vorba iarăși de „mers“).

Pusă în cadrul celorlalte sensuri pe care îl are *totu* — în limbile romanice, accepțiunea pe care i-o semnalăm noi se apropie mai mult de ideia „mereu, iarăși“, „toujours etc., despre care însă nu e locul să ne ocupăm aici.

G. Giuglea.

VI.

ital. medaglia.

Că etimologia it. *medaglia*, it. nord. *medaglia* (> fr. *médaille*, sp. *medalla*, port. *medalha*) v. -fr. *meaille*, *maaille*, n.-fr. *maille*, prov. *mealha*, v. -sp. *meaja*, v.- port. *mealha* din *medalia, nu este destul de convingătoare, cu toată ingenioasa disimilațiune admisă de Meyer-Lübke, din *medalia (REW 5451 *medialis), reiese din faptul că pluralul nu se potrivește cu sensul, presupus original, de „monetă mică de o jumătate de dinar“. Zicem „presupusă“ pentru că nu se poate deduce, din izvoare, o accepțiune așa de precisă și generală¹.

Dar faptul morfologic, condițiunile fonetice, istoria cuvântului se vor putea explica mai bine din etimologia ce încercăm aici :

Fr. și it. nord. *metalia* (lat. *curial*)² (< *metale* REW 5549)³ = *miiallia* »provizie de fân« din graiul din Ivrea (Torino)⁴, v. -fr.